

Konstens utveckling II

Utkast, 2001-10-23

Innehåll

- [Grekland](#)
  - [De grekiska staterna](#)
  - [Grekisk religion](#)
  - [Grekisk filosofi](#)
  - [Konsten och det stora språnget](#)
  - [Litteraturhänvisningar](#)
  - [Fotnoter](#)
-

Jag har haft en stor glädje av Gombrich "Konstens Historia" i denna sammanställning, och jag har också lånat bildmaterial från Gombrichs bok.

Grekland

Vi drar nu vidare till Grekland och det som professor Gombrich kallat "det stora uppvaknandet". Kunskapen om "den grekiska medeltiden", omkring 1200-800 f.Kr. och tiden före denna epok, före det arkaiska Grekland, är inte så stor. Två stora epos, Iliaden och Odysseen, berättar bland annat om de trojanska krigen. Ett land av hjältar framträder, förenade av blodsband. Dessa epos berättar om hur Grekland växer fram, hur religionen organiseras och hur kungadömen utvecklas. Keramik från denna tid uppvisar geometriska mönster, som förebådar den metodik som senare ska komma. Det finns även kvinnofigurer i sten och lera som vittnar om en omfattande modergudinnekult, och i grekisk mytologi dyker de senare upp, som Hera, Demeter och Kybele, förbundna med den gudomliga modern och jordens fruktbarhet.

[Upp](#)

De grekiska staterna

Grekland var inte någon enhetlig stat utan den skapades via handel och ett gemensamt språk. Om vi tittar på övärlden, med dess mångfald, så förstår vi att den inte kan ge upphov till samma enhetlighet som den i Egypten. Olika politiska grupperingar låg i strid med varandra. Det fanns ingen övergripande teologi som knöt staterna samman.

En kosmologi av hjältar, myter, gudar och satyrer växte fram. Den grekiska religionen var synkretistisk, och var därför också flexibelt anpassad till samhällets skiftningar. Templet var

centrum i stadsbilden, och genom en gemensam mytologi växte en enhetlighet fram. Altare var vanliga i alla hem, och orakel, som det i Delfi, gavs en framträdande plats. I Delfi fanns även Omfallosstenen, som betraktades som jordens navel. Grekland blir ett dynamiskt statscentrum, där mänsklig samverkan och en etnisk folkgrupp växer fram. Staterna låg i ständiga konflikter, men ingen stat lyckades bemäktiga sig de andra. Just i Aten, den kanske mest berömda av stadsstaterna, kom konsthistorien att ändra riktning. Under 800-talet före Kristus växer stadsstaterna fram, och under 700-talet kommer ett nytt alfabet, med bokstäver från det feniciska alfabetet. I slutet av 500-talet växte en unik dåtida styrelseform fram i Aten, demokrati, "folkets styre". Folkrätten var dock begränsad till män över 20, födda i Aten och vars föräldrar var atenare. I praktiken var flertalet därmed inte röstberättigade.

Om vi för ett ögonblick lyfter blicken från historiska fakta och tänker oss jordklotet som en organism och människokulturen som ett slags hjärnorgan, så kan vi se hur olika impulser, precis som vi får idéer och tankar, inkarnerar i jordhjärnan. Det är som kosmiska glimtar som uppenbaras hos jordklotet i en rytmisk rörelse, som logiskt för mänskligheten vidare mot allt större grader av samverkan och övergripande enhet. Det finns en kosmisk plan bakom all utveckling; precis som vår kropp har sin djupa logik, så omfattas också större organismtyper av samma logik. Jag vill här hänvisa till Martinus och hans världsbild.

Några århundraden före den arkaiska tiden försvinner kungarna och ersätts av ett adelsstyre. Ägandet koncentrerades och ett oroligt proletariat växte fram i städerna. Man kunde inte försörja den växande befolkningen och nya stater bildades, vilket ledde till att stora delar av Medelhavet koloniserades. Under den klassiska tiden har styrelseskicket demokratiserats, och nu vidtar en närmast filosofisk revolution.

Det antika Greklands storhetstid var också en tid fylld av krig, konflikter, slaveri, misär och pest, samtidigt som stora framsteg gjordes på flertalet områden. Kriget var en livsstil och tävlandet en norm som inom många områden ansågs som en plikt. Vi kan se hur de djuriskt-mänskliga dragen är norm, med kampen för överlevnaden upphöjd till något ärofyllt. Detta leder till en utvecklingskamp, som i sin tur befrämjar en utveckling. Där man inte stred, debatterade man.

[Upp](#)

Grekisk religion

Om vi tittar på de grekiska templen har de inte den imponerande kraften hos de egyptiska byggnaderna, utan de upplevs som byggda av människor för människor. Teokratins självklara välde har här ersatts av något annat, nämligen en framväxande tillit till människan och hennes relation till gudarna. Vi ser nu altare i varje hem, dvs den vanliga människan har själv börjat utöva ritualerna. Ursprungligen byggdes templen i trä, för att senare byggas i sten, och hos stenpelarna kan vi fortfarande se att de haft träbyggnader som förebilder.

De grekiska gudarna ingrep enligt myterna ständigt i människornas liv, och det gör dem också mer demokratiska. I det egyptiska samhället finns en strikt religiös hierarki. I den grekiska mytologin älskar gudarna människor, parar sig till och med dem, och denna omfattande kosmologi av myter och gudagestalter inspirerade människor i vardagslivet, i litteratur och i konst. Om vi tänker oss den teokratiskt orienterade människan i det antika Egypten, så var hennes medvetande reglerat av noggranna föreskrifter och av en auktoritetsgestalt som farao. Hon liknar mer den plikttrogne tjänaren i en myrstack. I det grekiska samhället kom statstanken att växa sig allt starkare. Vi kan kosmiskt sett, tänka oss att den i Egypten instinktsbundna religiositeten givit vika för en större frihet, men samtidigt en större tyngddominerad livsupplevelse, som resulterar i fler konflikter, liksom i

känslomässiga- och intellektuella landvinningar. Polförvandlingen har gått vidare, och den sekundära polen pockar på.

I Grekland har människans psyke kommit att omfatta mer av världen; som ett naturligt led i utvecklingen har hennes andliga kroppars kapacitet vuxit, och hon ser mer av den fysiska världen. Samtidigt beslöjas de andliga principerna alltmer. Gudarna blir alltmer människolika med mänskliga brister och småaktigheter. Genom en större personlig självständighet sås ett frö som på sikt ska växa till empirism och vetenskap. Samtidigt lever de egyptiska kulturvinningarna, liksom andra, vidare som komponenter eller talanger i medvetandestrukturen. Vi kan inte titta på någon del av historien, utan att se hur forntiden lyser igenom och, samtidigt, hur allt pekar framåt.

[Upp](#)

Grekisk Filosofi

En skrivare från Miletos skapade enligt traditionen filosofin, genom att söka svaren på universums ursprung i materien. En ny era inleds under denna tid, där materien står mer i fokus, även om religion och filosofi delar samma grundläggande världsåskådning, precis som vetenskapen och kyrkan gjorde det under medeltiden. Idag är dessa vetenskaper mer strikt skilda åt. Snarare var det metoderna som skilde sig åt under denna tid. Ett stort antal lysande filosofer framträder och deras inflytande var under en lång tid dominerade, i synnerhet på västerlandets tänkande. Här följer några exempel:

Sokrates (479-399 f. Kr.) påbörjade det som kan ses som en intellektuell revolution, som satte människans moraliska frågor i centrum. Det rätta handlandet stod i centrum för hans tänkande, och han ställde etiken i centrum. Platon kom att utveckla hans tankar, och inga egentliga skriftliga källor finns kvarlämnade direkt efter Sokrates. Platon idealiserar sin lärare i sina Dialoger. En av Platons tankar är att filosoferna, de som vikt sitt liv åt att utforska idéerna bör göras till ledare för staten.

Aristoteles (384-322 f. Kr.) var fram till medeltiden en auktoritet inom medicinen. Han var elev till Platon, lärare till Alexander den store och han grundade en akademi i Aten. Han menade att tingen består både av en idé och en form, och att idévärlden endast kan förverkligas genom tingen. Han lade grunden för zoologin, botaniken och för den klassiska logiken. Aristoteles biologiska systematik varade fram till Linnés omarbetning. Få tänkare har påverkat tänkandet under en sådan lång tid och hans världsbild höll ända fram till Copernikus. Aristoteles menade också att allt liv är ändamålsenligt och styrt av den rena formen. Han menade vidare, att den förnuftiga själen är människans och den förnimmande djurets form.

[Upp](#)

Konsten och det stora språnget

De tidiga grekiska skulpturerna liknade de egyptiska och assyriska, men vi ser också ett inslag av eget tänkande, en empirisk längtan. På så vis kommer konsten att avlägsna sig från den strikta, religiösa ordningen i Egypten, till att mer omfatta den materiella världen. Egypternas konst avspeglar deras religiösa vetande, medan den grekisk i högre grad omfattar världen som den ser ut. Häri ser vi en mycket stor skillnad. Människan börjar bli ett friare väsen, tillåten att tänka och utforska.

Ur livets eget perspektiv är det genialiskt att låta en kultur växa fram bland alla de små

stadsstaterna, som just stärker det individuella tänkandet. I en statskultur med en enväldig kung, eller en farao, är detta inte möjligt, såsom det var i Grekland.

I skulpturerna av Polymedes av Argos, föreställande bröderna Kleobis och Biton, från omkring 600 f. Kr., ser vi denna syntes av egyptiskt och grekiskt:

Bröderna Kleobis och Biton

Parallellt med konstens förvandling, kommer diktare, som Sapfo^[1], att införa en psykologisk realism av stor skönhet, och hon hyllades av Platon som den tionde musan. Människan kommer närmre det mänskliga, sinnets uppfattning av det psykologiska förfinas och känslöenergin expanderar^[2].

I en av Sapphos kärleksdikter skimrar följande rader:

...Och ditt ljuva, tjusande skratt som alltid
I mitt bröst bragt hjärtat i häftig skälvning.
Ser jag blott dig skymta förbi mig flyktigt,
Stockar sig rösten;
Tungans makt är bruten och under huden
Löper elden genast i fina flammor;
Ögats blick blir skymd och det susar plötsligt
För mina ögon...

Ett konstnärligt uppvaknande skedde i Aten, och även om stilen fortfarande påminner om den egyptiska metoden. Så plötsligt sker något storartat inom bildkonsten. Man börjar avbilda verkligheten alltmer som den är. I ett genomlyst ögonblick av historia skapas en förkortning.

På en vas från omkring 500 f. Kr., i en rörande scen som heter krigarens avsked, ser vi en fot framifrån. Idag skulle detta inte betyda något, men vi måste gå tillbaka till den tiden och se de starka strukturella tankemönster som vidlät denna kultur eller varför inte tänka hur fria vi verkligen är i relation till de kollektiva tankeprocesser som omger oss, för att förstå vilket stort och inspirerat ögonblick detta är. En ung krigare i strid omges av sina föräldrar. De är sannolikt både stolta och oroliga. Modern står med hans harnesk, och om vi nu tittar på krigarens fötter, är den ena tecknad i gammal stil medan den andra är framställd med en förkortning. En omvälvning inom konsten har ägt rum:

Vas - krigarens avsked

Om vi tittar vidare på denna vågade bild, ser vi också att skölden inte framställs som rund, utan den ses i stället från sidan. Nu har inte den egyptiska traditionen helt gått förlorad, utan bilderna bär fortfarande spår av en slags idealism, men vi kan se att denna idealism har knutits närmre det mänskliga idealet och avlägsnat sig från det utpräglat gudomliga i den egyptiska konsten. Människan har påbörjat sin resa mot självkänedom och iakttagande av det liv som pågår omkring henne. Det dröjer årtusenden innan den moderna konsten är ett faktum, och frigörelsen av de kreativa krafterna kulminerar.

I Grekland växer nu filosofin, litteraturen och teatern fram parallellt, och denna period får ses som enastående nyskapande. Konstnärerna var dock inte, som skalderna, aktade personer under denna tid. De betraktades mer som hantverkare, men under just denna tid växte intresset för konstnärerna.

Idag tänker vi kanske på grekisk konst som marmorvit och idealiserat tråkig, men igen får vi ikläda oss vår fantasi och träda in i världen som den då såg ut. När templen plundrats av perserna 480 f. Kr., byggdes Akropolis upp i den marmorsköna skrud som vi idag kan skåda i Aten. Det var konstnären Fidias^[3] som fick äran att utsmycka Akropolis. En beskrivning av hans staty Athena Parthenos, 11 meter hög, täckt av guld och dyrbara material och med hud av elfenben, ger en fingervisning om det magnifika som dåtidens människa måste ha sett, och den inspiration det måste ha skänkt för henne. Vi kan känna och se hur hjärtat svällde av stolthet hos många, och hur Akropolis bidrog till uppbyggandet och försvaret av statskulturen. Vi blundar inte för det faktum att det också fanns slavar och en underklass som levde fjärran från de välbärgades palats.

I en enastående vacker och samtidigt enkel framställning av Herkulesmyten från ett marmorfragment, ser vi hur det storslagna hos den egyptiska kulturen nu naturligt griper in i den mer naturalistiska traditionen. Det ger ett lugn, en värdighet och en enkelhet åt framställningen. Bilden visar Herkules, som under en tid bär jätten Atlas börda på sina skuldror, nämligen himlavalvet, för att Atlas ska kunna hämta hesperidernas gyllene äpplen^[4].

Herkules

Gudinnan Athena^[5] står bakom Herkules, och har lagt en dyna på hans axel. Som så ofta ingriper gudarna i människornas liv, och vi kan kalla det en försynsnärhet, där gudskrafter ingriper i människornas liv och gudar och gudinnor vandrar sida vid sida med människan. Ofta är gudarna uppfinnare till olika fenomen, och Athena sägs vara uppfinnare av flöjten.

Kanske kan vi tala om en posthimmelsk period, där Egyptiernas teokrati nu transformerats till en mer personlig kontakt med gudavärlden, som senare, med Jesus, skulle kulminera i det innerliga samtalet med Fadern. Faraon var ett otillgängligt väsen i mångt och mycket, medan Jesus vandrade mitt ibland sina lärjungar och åhörare.

Titta också på anatomin på detta marmorfragment, på hur vackert och lugnt kropparna samverkar, och hur noga Athenas dräkt är utformad. Kan vi inte se hur konstnären också sporrats till en realism i framställningen, och hur en kärlek till materievärlden håller på att växa fram. Här når den grekiska konsten en unik och klassisk skönhet, när man harmoniskt lyckats förena de gamla reglerna med en ny realism och frihet. Men ansiktena är ännu tomma på liv i psykologisk mening. Kropparna andas stillhet, en slags tomhet. Ännu har inte det psykologiska gripit in i bildkonsten på samma vis som det gjort i lyriken.

Man eftersträvade inte att framställa porträttlikhet, och ofta är konsten skapad utifrån ett sammanförande av idealiska mänskliga former. På så vis når konsten också ett slags renhet, oskuld och upphöjt idealiserande.

Vi kan stanna upp ett ögonblick och bara kontempera över den fantastiska resa som vi, som mäsklighet, gjort på detta klot. Varje steg är liksom genomlyst av gudomlig närhet i den för varje tid bäst anpassade formen. Genom konstnärernas arbete har skönheten och tidens ideal gjorts tillgängliga, och genom varje skapat verk skimrar som genom en port en högre dimension. Om vi kan se in i livet från ovan, är det som om en försynens ömhet lyser in i varje verk, i all skapelse.

Vartefter människans humanitet växer, så växer också närheten till livets verkliga kärlek. Titta bara på följande bild av statyn Diskuskastaren av Myron, omkring 450 f. Kr:

Diskuskastare

Se hur han precis är på väg att kasta diskusen, hur musklerna medverkar till att skapa en känsla av rörelse, som både är levande och stiliserad på samma gång, som idén om diskuskastning förenad med det verkliga kastet. Samtidigt finner vi den egyptiska konsten också här med överkroppen som vi ser nästan framifrån. Vi ser också hur den konstnärliga realismen tagit ett stort steg framåt. Fortfarande upplever jag att det inte bor en människa i kroppen, en karaktär, utan att vi ser den sköna djurkroppen som i ett skal som representerade en idévärld som grekerna hyllade: den noble idrottsmannen.

Sokrates uppmanade sina lärljungar att söka efter "själens arbete", genom att studera hur känslorna påverkar kroppen. Sokrates försökte väcka sin samtid genom att ge människan tankeredskap med sina analyser, och i domen som leder till att han stoiskt tömmer giftbägaren ser vi staten versus individen och den personliga moralen.

På ett sätt var kanske Sokrates också en av vetenskapens fäder, då han sökte efter en objektiv sanning; han förkunnar ingen lära i sig, utan använder samtalsformen som självupplysande redskap. Han blir i alla fall en slags Johannes Döparen till den vetenskaplighet som föds med hans elev Platon. Här kan man tala om en mänsklighetsreligion[6].

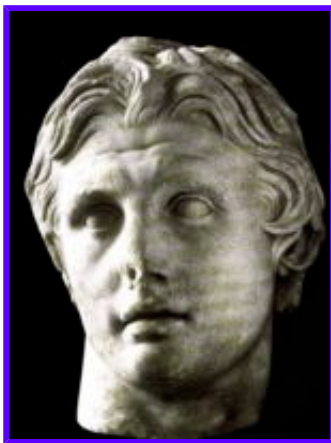
I rättsprocessen, där han bland annat anklagas för att förföra ungdomen, ser vi hur individens moral och Sokrates inriktning på att befria själen, står mot den laglydige medborgarens och statens intressen. Han får yttra sig själv om straffet, och han säger att hans gärning bland annat legat i,

"att söka få honom (medmänniskan) att ej främst tänka på sina egna intressen och egna angelägenheter utan att han må bli en så bra och förståndig människa som möjligt, ej heller främst tänka på statens angelägenheter utan på staten själv, och på samma vis i alla andra frågor."

Vi ser också hans mod i han stoiska väntan på sin dödsdom och att inte, som möjligt var, undfly den. Hans kärlek till sanningen var så stor, att den övervann hans kärlek till livet. Sokrates framstår som en filosof vars gärning inte egentligen kan skiljas från hans eget liv, och han beskrivs av bland andra Platon som en själsförlossare. Hans djupa inre fromhet är nog den egentliga kärnan i hans väsen och därmed i hans filosofi. På ett vis ger dramat Sokrates en svag föraning om ett drama som skulle ha en än djupare inverkan på den mänskliga kulturen, nämligen det om Jesus. Sokrates lever sitt budskap och nasaréen gör detsamma, men med en pregnans som får allt annat att förblekna.

Efter det uppvaknande och nyorientering till ett förändrat medvetande som det antika Grekland genomgick, fick konsten en helt annan och mer betydelsefull roll. Publiken började tala om olika konststilar och konstriktningar och det bidrog till att stimulera konstnärerna. Konstverken kom nu att nå de höjder som gav västerlandet det långlivade ideal som den grekiska konsten inneburit.

Det var först på 300-talet som idén att göra porträtt uppstår. Vi avslutar denna del med ett porträtt av Alexander den store, från omkring 325-300 f. Kr., av bildhuggaren Lysippos. Nu framträder en människa både fylld av kraft och av bekymmer. Porträttet kanske inte är bildligt, men något personligt syns ändå ingjutet, som ett frö av en människa:

Alexander

Under den sena grekiska konsten och det man kallar den hellenistiska perioden, tycks det som om konsten blir mer fysisk och mindre upphöjd, mer böjd att kittla publiken och därmed beröra. Nu började man också samla på konst och betala stora summor för både original och kopior. Detta materialiserar konsten ytterligare; konsten blir något som kan ägas, och köpslående och tävlan uppstår kring konsten. På så sätt för livet in andra viktiga delar i mänsklighetens medvetandestrukturer.

Den grekiska konsten tillförde något till den forntida konsten, och bröt med de stränga regler som fanns bland annat i den egyptiska konsten. Den avspeglar ett vidare uppvaknande hos människan, bland annat till den egna förmågan att upptäcka och att vara skapande. Där den egyptiska konsten uppfylls av en transcendent kraft, har den grekiska konsten en mer humaniserad kraft, ideal som skönhet och mänskligt kraft. Vi kan samtidigt se att dessa konstarter hyllar olika former av lokala fenomen, samtidigt som de bär spår av den universalism som är all verklig konstns moder; den stöps i en form som passar det lokala rummet, som inspirerar och stimulerar, och den fullgör sin funktion helt lysande.

Vi kan avsluta med att stilla buga inför livets geniala skaparkraft och uppfinningsrikedom, i att ständigt vägleda och leda livet vidare. Där den egyptiska konsten hyllar både eviga värden och farao, som ett gudavärldens inkarnerade väsen, lånar sig den grekiska konsten till att uttrycka mer mänskliga känslor, som hjältemod, kraft och skönhet. Där den egyptiske konsten hyllade gudarna och farao, börjar den grekiska konsten att hylla samtids uppfattning om dygderna i sig själva. Idealismen blir mer av en upplevelse än en plikt kärlek, något som stimulerar människan till att själv verka och ta ställning för vissa beundransvärda värden. Detta förebådar också det stora moraliska uppvaknande som i Österlandet på allvar påbörjats av Buddha, och som i Jesus skulle få sin humangenialiska form, i ett evangelium om ren nästakärlek. Varje steg i olika kulturer möjliggör nya manifestationer, och om jag tänker på klothjärnan är det som om neurala fyrverkerier frigörs på olika platser, och samtidigt genialiskt föregriper nästa kulturskapande process. Det är glimtar av en högre sanning, som genom särskilt lämpade väsen får sitt adekvata uttryck i olika kulturer som kan vägleda och uppmuntra till en förvandling. Vare sig det är av en mörkare återlösningskaraktär eller en ljusare, skimrar en övergripande logik bakom allt.

Litteraturhänvisningar

- Atlas över mänsklighetens historia, Bonniers
  - Atlas över världens religioner, Könemann
  - Bonniers Lexikon
  - Filosofins historia, Ahlberg, Alf
  - Grekisk litteratur, Litteraturens klassiker
  - Konstens historia, E.H. Gombrich
  - Mytologi, Nösselt
  - Platons dialoger, Forumbiblioteket
  - Platon; fem dialoger, Gebers förlag
-

Fotnoter

[1] Sapfo levde under 600-talet och hennes kärleksdikter ledde till påståenden om homosexualitet och annan mytbildning.

[2] Jag vill hänvisa till Martinus analyser av grundenergierna.

[3] Tyvärr finns mycket lite bevarat av hans konst och endast i små kopior, så det är svårt att bilda sig en uppfattning om hur hans konstverk egentligen såg ut.

[4] Hesperiderna var en slags nymfer, som vakade över de gyllene äpplen som skänkts åt Zeus och Hera under deras bröllop. Hesperiderna kunde dock inte låta bli att smaka på äpplena och en eldsprutande drake sattes att vakta dem.

[5] Athena är bland mycket annat gudinna för de fredliga konsterna, visheten och förståndet, medan hon i formen Pallas Athena är krigsgudinna.

[6] Jag lånar uttrycket från Filosofiens historia av Alf Ahlberg.
